

WIESŁAWA MIEMIEC

Uniwersytet Wrocławski

OPODATKOWANIE PRZYCHODÓW NIEZNAJDUJĄCYCH
POKRYCIA W UJAWNIONYCH ŹRÓDŁACH LUB
POCHODZĄCYCH ZE ŹRÓDEŁ NIEUJAWNIONYCH

WPROWADZENIE

Uchwalona w dniu 16 stycznia 2015 roku ustawa o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych (p.d.o.f.) oraz ustawy — ordynacja podatkowa jest konsekwencją dwóch wyroków Trybunału Konstytucyjnego¹ — z dnia 18 lipca 2013 roku (sygn. SK 18/09)² i 29 lipca 2014 roku (sygn. P 49/13)³. W wyrokach tych TK orzekł o niezgodności art. 20 ust. 3 ustawy z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych⁴, a także art. 68b § 4 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku Ordynacja podatkowa⁵ z art. 2 w zw. z art. 64 ust. 1, 84 i 217 Konstytucji RP⁶.

Uwagi TK wskazywały na konieczność zmian całego mechanizmu opodatkowania dochodów (przychodów) nieujawnionych w sposób kompleksowy. Regulacja ta miała być dokonana w odrębnym akcie prawnym z jednoczesnym wskazaniem, jakie przepisy ogólne ustawy PIT i ustawy o.p. mają mieć do niej zastosowanie, lub w odrębnym rozdziale w ramach ustawy PIT. Nowe uregulowania powinny bezwzględnie respektować zasadę poprawnej legislacji i zasa-

¹ Dz.U. 2015, poz. 251, dalej określana jako ustawa nowelizująca ustawę PIT.

² Dz.U. 2013, poz. 985, dalej określany jako SK 18/09.

³ Dz.U. 2014, poz. 1052, dalej określany jako P 49/13.

⁴ T.j. Dz.U. 2012, poz. 749 ze zm., dalej określana jako ustawa PIT.

⁵ T.j. Dz.U. 2015, poz. 613 ze zm., dalej określana jako ustawa o.p. Przepis ten przewidywał, że przedawnienie zobowiązania z tytułu opodatkowania dochodu nieznajdującego pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych nie powstanie, jeżeli decyzja ustalająca to zobowiązanie zostanie doręczona po upływie 5 lat od końca roku, w którym upłynął termin złożenia zeznania rocznego dla podatników podatku dochodowego od osób fizycznych, za rok podatkowy, którego dotyczy decyzja. Przepis ten zgodnie z wyrokiem TK SP18/09 utracił moc obowiązującą z dniem 28 lutego 2015 roku.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, t.j. Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 ze zm., dalej określana jako Konstytucja RP.

dę szczególnej określoności przepisów prawa podatkowego. W regulacjach tych winny być także przesądzone zarówno kwestie proceduralne (zakres obowiązków dowodowych związanych z ciężarem dowodu), jak i materialnoprawne (definicje występujących instytucji i elementy konstrukcji przychodów niezajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych, określenie sytuacji umożliwiających organowi wydanie decyzji ustalającej zobowiązanie podatkowe, a także precyzyjne rozgraniczenie, kiedy organ podatkowy może ustalić wysokość zobowiązania w podatku PIT lub innego podatku, a także zagadnienia przedawnienia zobowiązania).

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie i zbadanie podstawowych zasad opodatkowania przychodów niezajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych wynikających z przepisów uchwalonej ustawy nowelizującej ustawę PIT oraz ocena, czy i w jakim zakresie wprowadzona zmiana przepisów ustawy PIT uwzględnia zalecenia wynikające ze wskazanych wyroków TK.

NIEKONSTYTUCYJNOŚĆ REGULACJI PRAWNYCH UMOŻLIWIAJĄCYCH OPODATKOWANIE DOCHODÓW UKRYWANYCH PRZEZ PODATNIKÓW

Ustalenie zobowiązania podatkowego w przypadku ukrywania przez podatnika osiągniętego dochodu, w brzmieniu obowiązującym od 1 stycznia 1998 roku do 1 stycznia 2007 roku, regulowane było w dwóch podstawowych przepisach ustawy PIT, tj. w art. 20 ust. 3 i w art. 30 ust. 1 pkt 7. Art. 20 ust. 3 przewidywał, że wysokość przychodów niezajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych ustalana była na podstawie poniesionych przez podatnika w roku podatkowym wydatków i wartości zgromadzonego w tym roku mienia, jeżeli wydatki te i wartości nie znajdowały pokrycia w mieniu zgromadzonym w roku podatkowym oraz w latach poprzednich pochodzących z przychodów opodatkowanych lub wolnych od opodatkowania. Według art. 30 ust. 1 pkt 7 do tak ustalonej podstawy zastosowanie miała stawka podatkowa wynosząca 75%. W literaturze przedmiotu przyjmowano, że regulacje te kreowały odrębną konstrukcję przedmiotu opodatkowania opierającą się na domniemaniu prawnym przewidującym, że zobowiązanie podatkowe powstało, mimo że nie został ujawniony przedmiot opodatkowania — przychód (dochód)⁷. W rezultacie podstawę opodatkowania ustalano według znamion zewnętrznych, na podstawie

⁷ P. Pierasz, *Ustalenie podstawy opodatkowania w podatku od dochodów nieujawnionych — problemy praktyczne*, „Głosa” 2004, nr 3, s. 15; D. Strzelec, *Zmiany w zakresie opodatkowania przychodów niezajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych — ewolucja, rewolucja czy jakościowa zmiana standardów postępowania*, „Przegląd Podatkowy” 2015, nr 3, s. 15.

metody szacunkowej, porównując przyrost majątku podatnika w roku podatkowym i w latach poprzednich do wysokości jego wydatków. Stosowana metoda miała na celu ustalenie całości przychodów (dochodów) podatnika oraz wykazanie braku spójności pomiędzy dochodami zgłoszonymi do opodatkowania a rzeczywistym stanem majątkowym podatnika. Szczegóły procedury podatkowej mającej na celu ustalenie nieujawnionych źródeł przychodów (dochodów) były uregulowane w wiążących organy podatkowe oraz organy kontroli skarbowej wytycznych Ministra Finansów zawartych w piśmie z dnia 13 stycznia 2005 roku⁸. Stosowane metody budziły wiele wątpliwości dotyczących przede wszystkim ustalania przedmiotu podatku, tj. dochodu nieujawnionego przez podatnika, i obliczania podstawy opodatkowania w oparciu o metodę szacunkową na podstawie czynników zewnętrznych. Metoda taka jedynie pośrednio świadczyła o wysokości rzeczywistego dochodu osiągniętego przez podatnika.

Badając powyższe regulacje, Trybunał Konstytucyjny, w wyroku z dnia 18 lipca 2013 roku (sygn. SK 18/09), stwierdził niekonstytucyjność przepisu art. 20 ust. 3 ustawy PIT i art. 68b § 4 ustawy o.p., z powodu niezgodności z art. 2 w zw. z art. 64 ust. 1 Konstytucji RP. Regulacje ustawy PIT zostały uznane za zbyt lakoniczne, nieprecyzyjne i niejednoznaczne. Trybunał Konstytucyjny wskazał, że przychody nieznajdujące pokrycia w ujawnionych źródłach i przychody pochodzące ze źródeł nieujawnionych nie stanowią synonimów. Jako odrębne instytucje podatku dochodowego od osób fizycznych wymagają ustawowego zdefiniowania. Zakwestionowana konstytucyjność regulacji ustawowej przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach stanowiła w ocenie TK jedynie ramy instytucji, której treść faktycznie została ukształtowana dopiero w praktyce organów podatkowych. Pozostaje to w oczywistej sprzeczności z zasadami demokratycznego państwa prawa, ponieważ ustawodawca został zastąpiony przez organy stosujące prawo. Zastrzeżenia TK co do braku zgodności z Konstytucją RP odniesiono również do rozkładu ciężaru dowodu, zakresu obowiązków dokumentacyjnych ciążących na podatnikach, a także braku jednoznacznego określenia zasad terminu przedawnienia zobowiązania podatkowego z tytułu nieujawnionych przychodów.

Utrata mocy obowiązującej obydwu przepisów została jednak różnie ustalona. Przepis art. 20 ust. 3 ustawy PIT w czasie badania jego zgodności z Konstytucją już od 1 stycznia 2007 roku nie obowiązywał. Trybunał Konstytucyjny postanowił więc, że utrata mocy obowiązującej tego przepisu nastąpi z dniem ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw. Art. 68b § 4 ustawy o.p. miał natomiast utracić obowiązującą moc z upływem 18 miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw, tj. z dniem 28 lutego 2015 roku⁹. Praktyczne skutki wyroku

⁸ D. Strzelec, *Opodatkowanie przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych*, Warszawa 2015, s. 8–9.

⁹ Przepis art. 68 § 4 o.p. przewidywał, że przedawnienie zobowiązania z tytułu opodatkowania dochodu nieznajdującego pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych nie powstanie, jeżeli decyzja ustalająca to zobowiązanie zostanie doręczona po

TK z 2013 roku (sygn. SK 18/09), sprowadzały się do tego, że organy podatkowe i sądy administracyjne na „zasadzie automatyzmu” uchylały decyzje lub zapadłe wyroki i umarzały postępowania w sprawie dochodów ze źródeł nieujawnionych. W następstwie tego z budżetu państwa¹⁰ zwracano bardzo duże kwoty z tytułu powstałych w ten sposób nadpłat w podatku PIT wraz z oprocentowaniem.

Od 1 stycznia 2007 roku treść art. 20 ust. 3 ustawy PIT, na podstawie ustawy z dnia 16 listopada 2006 roku o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw, została zmieniona w zakresie obliczenia podstawy opodatkowania przychodów ze źródeł nieujawnionych¹¹. Według nadanego wówczas przepisowi brzmienia, wysokość przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych ustala się na podstawie poniesionych przez podatnika w roku podatkowym wydatków i wartości zgromadzonego w tym roku mienia, jeżeli wydatki te i wartości nie znajdą pokrycia w mieniu zgromadzonym przed poniesieniem tych wydatków lub zgromadzeniem mienia, pochodzącym z przychodów uprzednio opodatkowanych. Wersje obydwu przepisów, co do istoty zagadnienia będącego przedmiotem oceny TK, niewiele się od siebie różniły. Obarczone były one tymi samymi wadami, które stanowiły podstawę stwierdzenia niekonstytucyjności art. 20 ust. 3 ustawy PIT w wyroku TK z 2013 roku (sygn. 18/09). Jednoznacznie potwierdził to TK w wyroku późniejszym z dnia 29 lipca 2014 roku podjętym na wnioski dwóch sądów administracyjnych. Trybunał Konstytucyjny orzekł ponownie, że art. 20 ust. 3 ustawy PIT, tym razem w brzmieniu obowiązującym od 1 stycznia 2007 roku, jest w dalszym ciągu niezgodny z art. 2 w zw. z art. 84 i 217 Konstytucji RP. Trybunał podzielił stanowisko i argumentację pytających sądów administracyjnych, że wskazana regulacja nie spełnia wymogu jasności i czytelności oczekiwanej w stosunku do przepisów prawa podatkowego. Brak definicji „przychodów ze źródeł nieujawnionych” oraz „przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach” powoduje, że podatnik ma trudności z ustaleniem własnych zobowiązań podatkowych z tego źródła. Tym razem utrata mocy obowiązującej została odroczone. Przyjęto, że przepis utraci moc obowiązującą z upływem 18 miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw, tj. z dniem 7 lutego 2016 roku. Skutkiem takiego orzeczenia było przyjęcie zasady, że do czasu utraty mocy obowiązującej zakwestionowanego przepisu organy podatkowe i sądy administracyjne, badając stany faktyczne konkretnych spraw,

upływie 5 lat od końca roku, w którym upłynął termin złożenia zeznania rocznego dla podatników podatku dochodowego od osób fizycznych, za rok podatkowy, którego dotyczy decyzja. W ocenie TK takie brzmienie powołanego przepisu nie ustala jednoznacznie zasad dotyczących biegu terminu ustalenia zobowiązania podatkowego w zakresie podatku dochodowego od dochodów nieujawnionych. W rezultacie powoduje, że przedawnienie zobowiązania podatkowego z tytułu dochodów nieujawnionych w zakresie podatku PIT staje się iluzoryczne, a sama instytucja jest pozorna.

¹⁰ G. Gębka, *Opodatkowanie dochodów z nieujawnionych źródeł — wyrok TK*, „Monitor Księgowego” 2015, nr 7, s. 11.

¹¹ Dz.U. 2006 Nr 217, poz.1588 ze zm.

które wymagają zastosowania omawianego przepisu, powinny kierować się przy jego ocenie wskazówkami wynikającymi z wymienionych wyroków TK i nadać mu znaczenie zgodne z Konstytucją RP. W odniesieniu do prawomocnych decyzji i orzeczeń sądowych wydanych na jego podstawie dopuszczalne jest według uzasadnienia TK wznowienie postępowania, dopiero jednak po upływie terminu odroczenia utraty jego mocy obowiązującej.

Stwierdzenie niekonstytucyjności wskazanych przepisów ustawy PIT oraz ustawy o.p., a także uwagi TK sformułowane w uzasadnieniach obydwu wyroków, sprowadzające się do konieczności zmian systemowych całego mechanizmu opodatkowania dochodów (przychodów) nieujawnionych w sposób kompleksowy, spowodowało opracowanie i uchwalenie nowelizacji ustawy PIT, kreujące nowe zasady opodatkowania przychodów (dochodów) nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych.

PODSTAWOWE ZASADY OPODATKOWANIA PRZYCHODÓW NIEZNAJDUJĄCYCH POKRYCIA W UJAWNIONYCH ŹRÓDŁACH LUB POCHODZĄCYCH ZE ŹRÓDEŁ NIEUJAWNIONYCH W USTAWIE NOWELIZUJĄCEJ USTAWĘ PIT

Zgodnie z uzasadnieniem projektu ustawy nowelizującej ustawę PIT jej podstawowym celem jest uregulowanie w sposób kompleksowy zasad opodatkowania przychodów (dochodów) nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych z uwzględnieniem też wynikających z powołanych wyroków TK o sygnaturze SK 18/09 i P 49/13¹².

W ustawie nowelizującej ustawę PIT przyjęto, że problematyka opodatkowania przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych zostanie uregulowana w odrębnym rozdziale 5a ustawy PIT „Opodatkowanie przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych”. W ten sposób ustawodawca zrezygnował z propozycji wskazanej przez TK, aby badaną materię uregulować w odrębnej ustawie niż ustawa PIT. Tym samym instytucja opodatkowania dochodów nieujawnionych, tak samo jak w dotychczasowych przepisach, odnosi się jedynie do osób fizycznych, objętych nieograniczonym obowiązkiem podatkowym. Zgodnie z art. 5 ustawy nowelizującej ustawę PIT przepisy ustawy wejdą w życie dopiero z dniem 1 stycznia 2016 roku, z wyjątkiem jej art. 4 będącego przepisem o charakterze intertemporalnym, który wszedł w życie z dniem 28 lutego 2015 roku. Uchwalone zmiany mają charakter merytoryczny, techniczny i porządkowy.

Przychody nieznajdujące pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzące ze źródeł nieujawnionych ustawodawca zakwalifikował jako przychody z innych

¹² Druk sejmowy nr 3032.

źródła, o których mowa w art. 10 ust. 1 pkt. 9 (art. 20 ust. 1b p.d.o.f.). W ten sposób ustawodawca odrzucił propozycję TK, aby stanowiły one odrębne źródło przychodów.

W odróżnieniu od stanu prawnego obecnie obowiązującego, wprowadzono do art. 2 ustawy PIT nowy ust. 6, przewidujący domniemanie, że uzyskane przez podatnika przychody wynikają z czynności, które mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy. Podatnik ma prawo obalić to domniemanie, wykazując, że uzyskane przychody wynikają z czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy, na przykład przychody uzyskane z nierządu. Taki rodzaj przychodu nie stanowi przedmiotu opodatkowania podatkiem PIT.

Wykreowana w ten sposób instytucja przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych, zgodnie z zaleceniem TK, składa się z dwóch różnych pojęć, którymi ustawodawca wyraźnie się posługuje. Wartość ich określa się jako nadwyżkę wydatku nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi uzyskanymi przed poniesieniem tego wydatku (art. 25b ust. 1). Według sugestii TK ustawodawca zdefiniował w nowo uchwalonych przepisach pojęcie przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych i sposób ich wyliczenia (art. 25b), ustalenie momentu powstania obowiązku podatkowego (art. 25c), określenie podstawy opodatkowania (art. 25d), ustalenie wysokości stawki podatku (art. 25e), a także określenie obowiązków proceduralnych dotyczących ciężaru dowodu (art. 25g).

Zasadą przyjętą w nowych regulacjach jest dążenie w pierwszej kolejności do ustalenia źródła pochodzenia przychodów i ich opodatkowania podatkiem dochodowym innym niż według stawki sanacyjnej lub innym rodzajem podatku w oparciu o odrębne podstawy prawne. Gdy ta zasada okaże się niemożliwa, dopiero wówczas zostanie ustalony podatek od przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych (art. 25g ust. 3). Tymi odrębnymi źródłami przychodów będą źródła podlegające opodatkowaniu innymi podatkami. Należy tu wskazać przede wszystkim przepisy ustawy z dnia 9 września 2000 roku o podatku od czynności cywilnoprawnych¹³ i ustawy z dnia 28 lipca 1983 roku o podatku od spadków i darowizn¹⁴. Obydwa podatki przewidują stawkę sanacyjną wynoszącą 20%, na przykład dla pożyczek lub darowizn, niezgłoszonych do opodatkowania, a ujawnianych w trakcie postępowania podatkowego lub postępowania kontrolnego prowadzonego przez organ kontroli skarbowej.

W ustawie nowelizującej wprowadzono także zmiany do ustawy ordynacja podatkowa. Ponieważ dotychczasowy przepis art. 68b § 4 o.p., uznany za niezgodny z Konstytucją RP, przestał obowiązywać 28 lutego 2015 roku, dlatego ustawodawca wprowadził nową regulację zawartą w art. 68 § 4a o.p., przewidującą, że

¹³ T.j. Dz.U. 2010 Nr 101, poz. 649 ze zm.

¹⁴ T.j. Dz.U. 2015, poz. 86 ze zm.

zobowiązanie podatkowe z tytułu opodatkowania przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych nie powstaje, jeżeli decyzja ustalająca to zobowiązanie została doręczona po upływie 5 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym powstał obowiązek podatkowy w tym zakresie. Istotną zmianą jest także rozszerzenie zakresu czynności sprawdzających weryfikowanie źródeł pokrycia wydatków art. 272 pkt 3 o.p.

Nieliczne regulacje dotyczące postępowania w zakresie możliwości wydania decyzji ustalającej powodują, że znajdują tu zastosowanie obok ogólnych unormowań wynikających z ustawy PIT także przepisy normujące procedurę podatkową i kontrolną. Oznacza to, że postępowanie w zakresie opodatkowania nieujawnionych źródeł przychodów będzie w dalszym ciągu prowadzone zarówno przez naczelników urzędów skarbowych¹⁵, jak i przez inspektorów kontroli skarbowej¹⁶.

PODSTAWOWE POJĘCIA INSTYTUCJI PRZYCHODÓW NIEZNAJDUJĄCYCH POKRYCIA W UJAWNIONYCH ŹRÓDŁACH LUB POCHODZĄCYCH ZE ŹRÓDEŁ NIEUJAWNIONYCH I ELEMENTY KONSTRUKCJI PRAWNEJ TEJ INSTYTUCJI

A. Kluczowe znaczenie dla opodatkowania przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych ma ustawowe zdefiniowanie sposobu rozumienia elementów składowych badanej instytucji. W art. 25b ust. 1 ustawy PIT przyjęto, że instytucja ta składa się z dwóch elementów składowych, tj. przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach, które obejmują przychody wskazane przez podatnika, ale ujawnione w nieprawidłowej wysokości, oraz przychodów ze źródeł nieujawnionych, które obejmują przychody ze źródeł niewskazanych przez podatnika i nieustalonych przez organ podatkowy lub organ kontroli skarbowej w kwocie odpowiadającej nadwyżce wydatku nad przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi, uzyskanymi przed poniesieniem tego wydatku. Dla stwierdzenia takiej nadwyżki konieczne będzie ustalenie w ujęciu chronologicznym wydatków i przychodów. Pozwoli to bowiem stwierdzić, czy wydatek ma pokrycie w uzyskanych wcześniej przychodach (dochodach) i w rezultacie, czy pojawi się nadwyżka wydatków nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub nieopodatkowanymi.

B. W kolejnym ustępie art. 25b ustawodawca ustalił także sposób rozumienia wydatku na potrzeby badanej instytucji. Według wskazanego przepisu jest to wartość zgromadzonego w roku podatkowym mienia lub wysokość wydatkowanych w roku podatkowym środków w przypadku, gdy nie jest możliwe usta-

¹⁵ Art. 5 ust. 6 ustawy z dnia 21 czerwca 1996 r. o urzędach i izbach skarbowych, t.j. Dz.U. 2015, poz. 578 ze zm.

¹⁶ Art. 24 ust. 1–2 w zw. z art. 2 ust. 1, pkt 2–3 ustawy z dnia 28 września 1991 roku o kontroli skarbowej, t.j. Dz.U. 2015, poz. 578 ze zm., dalej określana jako u.k.s.

lenie roku podatkowego, w którym zgromadzono takie środki. Wydatek w powyższym rozumieniu będzie zatem określany przez organy podatkowe na dany rok podatkowy, będący przedmiotem postępowania, w zakresie opodatkowania przychodów nieujawnionych. W uzasadnieniu projektu ustawy podkreślono, że w ten sposób zostały usunięte wątpliwości zgłaszane przez TK odnoszące się do tego, od którego roku podatkowego należy liczyć okres przedawnienia zobowiązania podatkowego w zakresie przychodów nieujawnionych. Mianowicie, czy należało ten okres liczyć od roku, w którym zgromadzono mienie, czy od roku, w którym wydatkowano środki w zakresie, w jakim nie można wykazać, że to wydatkowanie pochodzi z uprzednio zgromadzonych środków. Ustawodawca nie zdefiniował jednak pojęcia mienia, które podatnik może zgromadzić. W tej sytuacji w dalszym ciągu pomocna dla ustalenia zakresu tego pojęcia będzie definicja zawarta w art. 44 kodeksu cywilnego¹⁷. W zakres tak rozumianego mienia będą wchodziły m.in. środki finansowe, rzeczy czy prawa majątkowe. Z uwagi na charakter prawa podatkowego, będącego prawem publicznym, wydaje się, że dla potrzeby omawianej instytucji definicja taka powinna być sformułowana także w przepisach ustawy PIT.

C. Wydatki ponoszone przez podatnika będą pokrywane z przychodów, które zgodnie z art. 25b ust. 3 i 4 ustawy PIT mogą być opodatkowane lub nieopodatkowane. Ustawodawca i tym pojęciom nadał charakter normatywny. Za przychody (dochody) opodatkowane należy zatem rozumieć wartości, które pozostają w dyspozycji podatnika przed poniesieniem wydatku, które kumulatywnie spełniają następujące warunki:

- ich pochodzenie zostało ustalone co do tytułu, kwoty i okresu uzyskania,
- jest możliwe określenie lub ustalenie zobowiązania podatkowego w odniesieniu do wartości, które mają wpływ na ustalenie takiego zobowiązania, albo zobowiązanie takie zostało określone lub ustalone do opodatkowania (art. 25b ust. 3). Kumulatywny charakter wskazanych przesłanek oznacza, że muszą one wszystkie w konkretnym stanie faktycznym wystąpić, aby można było konkretnym przychodom (dochodom) nadać status opodatkowanych.

Przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi są natomiast wartości pozostające w dyspozycji podatnika przed poniesieniem wydatku, których pochodzenie zostało określone co do tytułu, kwoty i okresu uzyskania oraz które:

- były wolne od podatku lub zwolnione od opodatkowania na podstawie przepisów innych niż przepisy rozdziału 5a ustawy PIT lub przepisów odrębnych ustaw, albo
- nie podlegały opodatkowaniu na podstawie przepisów ustawy innych niż przepisy rozdziału 5a ustawy PIT lub przepisów odrębnych ustaw, albo
- były objęte obowiązkiem podatkowym w zakresie właściwego podatku, zobowiązanie podatkowe nie powstało lub wygasło jednak wskutek zaniechania

¹⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 2014, poz. 121 ze zm.

poboru, umorzenia zaległości podatkowej, zwolnienia z obowiązku zapłaty podatku lub przedawnienia (art. 25b ust. 4). Przychód (dochód) nieopodatkowany powstanie zatem w związku z zaistnieniem jakiegokolwiek przesłanki wymienionej w powyższym zamkniętym katalogu. Ustawodawca w odróżnieniu od wymogów przewidzianych w art. 25b ust. 3 nie wymaga bowiem, aby przesłanki te wystąpiły łącznie. Niezależnie od tego, czy będą to przychody (dochody) opodatkowane czy nieopodatkowane na potrzeby badanej instytucji istotne jest jednak, aby przychody pozostawały do dyspozycji podatnika przed poniesieniem wydatku. Wyraźnie trzeba podkreślić, że obecnie nie ma znaczenia, w jakim okresie zostały one przez podatnika pozyskane (czy będzie to ostatni rok, czy okres poprzednich 10 lat). Ustawodawca przyjął także, że w przypadku braku przeciwnego dowodu, udziały we wspólnych wydatkach, przychodach (dochodach) opodatkowanych lub nieopodatkowanych są równe. Znajduje tu bowiem odpowiednie zastosowanie art. 8 ust. 1 i 2 ustawy PIT.

D. Według art. 25c ustawy nowelizującej ustawę PIT obowiązek podatkowy w przypadku badanej instytucji powstanie na ostatni dzień roku podatkowego, w którym powstał przychód w kwocie odpowiadającej nadwyżce wydatku nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi. W ten sposób wprowadzono wyjątek w porównaniu z zasadami ogólnymi wynikającymi z art. 9 ust. 1 ustawy PIT, gdzie obowiązek co do zasady powstaje w momencie uzyskania dochodu. Konstrukcja przychodów ze źródeł nieujawnionych opiera się natomiast na różnicy pomiędzy przyrostem majątku i mienia pozostającego w dyspozycji podatnika a wysokością jego wydatków. Wydaje się, że obecne brzmienie przepisu przyczyni się również do wyeliminowania rozbieżności interpretacyjnych, pojawiających się w praktyce orzeczniczej, gdzie przyjmowano, że granica czasowa, do której można ustalić podatek od przychodów nieujawnionych, dotyczy tylko danego roku podatkowego, a nie lat poprzednich, w których podatnik mógł gromadzić mienie¹⁸.

E. Także sposób konstrukcji podstawy opodatkowania w przypadku omawianej instytucji został ustalony w sposób odmienny w porównaniu z zasadami ogólnymi, wynikającymi z art. 11 ust. 1 ustawy PIT. Według wskazanego przepisu przychodami są otrzymane bądź postawione do dyspozycji podatnika w roku kalendarzowym pieniądze lub wartości pieniężne oraz wartość otrzymanych świadczeń w naturze i innych nieodpłatnych świadczeń. W przypadku badanej instytucji podstawę opodatkowania stanowi przychód odpowiadający kwocie nadwyżki wydatku nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub przychodami (dochodami) nieopodatkowanymi (art. 25d ustawy nowelizującej ustawę PIT). Jak to już wskazano, takie ukształtowanie podstawy opodatkowania jest rezultatem wprowadzonej zasady, zgodnie z którą, aby ustalić przychody nieznajdujące pokrycia

¹⁸ D. Strzelec, *Opodatkowanie przychodów...*, s. 45 oraz cytowane tam orzecznictwo sądów administracyjnych.

w ujawnionych źródłach lub pochodzące ze źródeł nieujawnionych, konieczne jest ustalenie wydatków i przychodów w ujęciu chronologicznym. W przypadku wystąpienia w roku podatkowym więcej niż jednej nadwyżki, podstawę opodatkowania będzie stanowiła suma przychodów odpowiadających kwocie wskazanej powyżej nadwyżki. Od ustalonej w taki sposób podstawy opodatkowania organ podatkowy lub organ kontroli skarbowej w drodze decyzji ustalającej wyliczy należny zryczałtowany podatek dochodowy za rok podatkowy, w którym powstał przychód odpowiadający kwocie nadwyżki lub nadwyżek, z zastosowaniem stawki 75% (art. 25e i f). Zasada ta nie będzie miała zastosowania, jeżeli w wyniku przeprowadzonego postępowania podatkowego lub postępowania kontrolnego przez organ kontroli skarbowej ustalone zostaną źródła pochodzenia nieujawnionych uprzednio przychodów (dochodów) i ich wysokość, jako podlegające opodatkowaniu podatkiem na zasadach określonych w przepisach innych niż przepisy rozdziału 5a ustawy PIT lub w przepisach odrębnych ustaw (na przykład ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych — art. 25g ust. 7). W tych sytuacjach należny podatek będzie wyliczany z zastosowaniem stawki, przewidzianej na przykład w przepisach ustawy o podatku od spadków i darowizn.

F. Zasada dążenia do ustalenia źródła pochodzenia dochodów wynikająca z art. 25g odgrywa podstawową rolę w toku postępowania podatkowego lub postępowania kontrolnego prowadzonego przez organy u.k.s. Zgodnie z ust. 1 tego przepisu ciężar dowodu w zakresie wykazania przychodów (dochodów) opodatkowanych lub przychodów (dochodów) nieopodatkowanych stanowiących pokrycie wydatku spoczywa na podatniku. Obowiązek ów nie będzie miał zastosowania w odniesieniu do przychodów (dochodów) opodatkowanych lub przychodów (dochodów) nieopodatkowanych znanych organowi z urzędu lub możliwych do ustalenia przez organ na podstawie dostępnych z urzędu danych, tj. posiadanych przez niego ewidencji, rejestrów lub innych danych bądź rejestrów publicznych posiadanych przez inne podmioty publiczne, do których organ ma dostęp drogą elektroniczną na zasadach określonych w przepisach ustawy o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne¹⁹.

Obok obowiązku udowodnienia przez podatnika przychodów, o których mowa w art. 25b ust. 4 pkt 3 ustawy nowelizującej ustawę PIT, stanowiących źródło pokrycia wydatków, ustawodawca przewiduje możliwość uprawdopodobnienia przez podatnika uzyskania przychodów (dochodów) opodatkowanych lub nieopodatkowanych stanowiących pokrycie wydatku, w sytuacji kiedy jednocześnie nastąpiło z uwagi na upływ czasu przedawnienie zobowiązania podatkowego w stosunku do tych przychodów (art. 25g ust. 3). Prawo do uprawdopodobnienia będzie dotyczyć także przychodów nieopodatkowanych, które były wolne od podatku lub zwolnione od opodatkowania na podstawie przepisów ustawy innych

¹⁹ Ustawa z dnia 17 lutego 2005 roku o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne, t.j. Dz.U. 2014, poz. 1114 ze zm.

niż przepisy rozdziału 5a lub przepisów odrębnych ustaw albo takich, które nie podlegały opodatkowaniu na podstawie przepisów ustawy innych niż przepisy rozdziału 5a lub przepisów odrębnych ustaw (art. 25g ust. 4).

Jeśli podatnik nie będzie mógł ani udowodnić, ani uprawdopodobnić uzyskania tych przychodów (dochodów), to w ostatniej kolejności zostaną one uznane za przychody (dochody) podlegające opodatkowaniu stawką 75%. W ten sposób ustawodawca podkreśla, że ustalenie opodatkowania przychodów (dochodów) według stawki 75% powinno być wyjątkiem od zasady. Dlatego słusznie przyjmuje się w literaturze, że opodatkowanie na podstawie znamion zewnętrznych powinno być traktowane jako wyjątek i swoiste uzupełnienie katalogu źródeł przychodów wykorzystywanych w sytuacji, gdy podatnik nie chce bądź nie może ujawnić rzeczywistego źródła przychodu²⁰.

Podatnik oprócz wykazania przychodów przy ustalaniu nadwyżki wydatku nad przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub nieopodatkowanymi zobowiązany jest także do wskazania przychodów (dochodów) opodatkowanych lub nieopodatkowanych, którymi pokrywa poszczególne wydatki. Jeżeli jednak podatnik nie wskazał, którymi przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub nieopodatkowanymi pokrył poszczególne wydatki, to ustawodawca nakazuje stosować zasadę, przewidzianą w art. 25g ust. 5, w myśl której najwcześniejszy wydatek ma być pokrywany najwcześniejszymi przychodami (dochodami) opodatkowanymi lub nieopodatkowanymi. Podatnik powinien również udowodnić wartość zgromadzonego mienia na potrzeby badanej instytucji. Jeżeli jednak nie dysponuje on dowodami potwierdzającymi wartość mienia zgromadzonego w roku podatkowym, to według art. 25g ust. 6 ustawy nowelizującej, stosując odpowiednio art. 19 ustawy PIT, właściwy organ wydając decyzję ustalającą należny podatek, powinien określić ją na dzień poniesienia wydatku, na podstawie cen rynkowych stosowanych w obrocie rzeczami lub prawami tego samego rodzaju lub gatunku.

G. Ustawodawca, wprowadzając przepisy przejściowe, przyjął, zgodnie z art. 3 ustawy nowelizującej, że do uzyskanych przed dniem wejścia w życie omawianej ustawy przychodów (dochodów), które nie znajdą pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzą ze źródeł nieujawnionych i w stosunku do których nie upłynął termin przedawnienia prawa do ustalenia zobowiązania podatkowego, należy stosować przepisy ustawy nowelizującej w brzmieniu nadanym tą ustawą. Bardzo ważne jest także dalsze ustalenie, które utrzymuje w mocy czynności dokonane w postępowaniach wszczętych i niezakończonych przez organy podatkowe lub organy kontroli skarbowej. Według art. 4 ustawy nowelizującej w okresie od 28 lutego 2015 roku do 31 grudnia 2015 roku zobowiązanie podatkowe powstałe z tytułu opodatkowania dochodu niezajdującego pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów lub pochodzącego ze źródeł nieujawnionych nie powstanie, jeżeli decyzja ustalająca to zobowiązanie zostanie doręczona po upływie 5 lat,

²⁰ D. Strzelec, *Opodatkowanie przychodów...*, s. 197–200.

licząc od końca roku, w którym poniesiono wydatki lub zgromadzono mienie, o którym mowa w art. 20 ust. 3 ustawy PIT, w brzmieniu obowiązującym do dnia 31 grudnia 2015 roku.

PODSUMOWANIE

Wprowadzona instytucja przychodów nieznanających pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych oraz postępowanie podatkowe, które będzie w tym przedmiocie prowadzone, różni się w istotny sposób od opodatkowania podatkiem PIT dochodu (przychodu) na zasadach ogólnych. Odmienności te wskazywano w opracowaniu. Najistotniejsze wydaje się inne określenie podstawy opodatkowania oraz ustalenie momentu opodatkowania dochodu, a także obowiązki dotyczące ciężaru dowodu koniecznego dla wykazania przychodów (dochodów) opodatkowanych lub nieopodatkowanych stanowiących pokrycie wydatków.

Należy przyznać, że ustawodawca w podstawowym zakresie dotyczącym opodatkowania badanej instytucji uwzględnił tezy wydanych wyroków przez TK oraz zaleceń sformułowanych w treści uzasadnień do tych wyroków. Regulacja ta powinna zatem wyeliminować zjawisko zastępowania ustawodawcy przez organy stosujące prawo. Posłużenie się jednak, w przepisach badanej regulacji, terminami niedookreślonymi będzie z pewnością przyczyną kontrowersji i rozbieżności w praktycznym ich stosowaniu. W szczególności należy podnieść brak normatywnego określenia terminu „mienie”, które podatnik może zgromadzić, czy też brak ustawowych kryteriów dla uprawdopodobnienia uzyskanych przychodów, o których mowa w art. 25g ust. 3 ustawy nowelizującej ustawę PIT. Można mieć obawę, że zagadnienie udowodnienia i uprawdopodobnienia będzie przedmiotem uznania organów podatkowych i organów kontroli skarbowej. W rezultacie ocena tych organów w przedmiocie stopnia udowodnienia lub uprawdopodobnienia przez podatnika przychodów będzie przesądzała o ustaleniu badanej instytucji i wyliczeniu podatku z zastosowaniem stawki 75%. Brakuje zatem ustawowo określonych kryteriów, na podstawie których należy w sposób istotny przesądzać materię dowodowe konkretnych spraw.

Pełna ocena omawianych regulacji będzie możliwa dopiero po wprowadzeniu ich w życie oraz po upływie pewnego okresu czasu ich obowiązywania.

TAXATION OF INCOMES NOT COVERED BY DISCLOSED SOURCES OR COMING FROM UNDISCLOSED SOURCES

Summary

The Act of January 16, 2015 amending the Personal Income Tax Act and Tax Ordinance Act introduces the new chapter 5a on taxation of incomes not covered by disclosed sources or coming from undisclosed sources. The introduced changes will come in force on January 1, 2016. The contents of these regulations is a consequence of adapting the Act provisions to the findings of two Constitutional Tribunal judgments of 2013 and 2014. The Tribunal has stated unconstitutional the contents of Article 20 section 3 of the Personal Income Tax Act (PIT Act), in the wording being in effect in the years 1998–2006, and of Article 68b par 4 of the Tax Ordinance Act, stating the incompatibility of these provisions with Article 64 section 1 of the Constitution. In the paper an attempt has been made to study and present the tendencies in taxation changes concerning the incomes that are not covered by disclosed sources or come from undisclosed sources, as well as to define specific features of this institution, concerning first of all the method of determining the tax base and the moment of tax liability creation from this title.

Based on investigations made it should be stated that the amendments to the PIT Act contribute to improved proceedings in this matter. Some doubts may, however, appear concerning the evidence obligations of taxpayers in revealing financial means that cover their expenses.